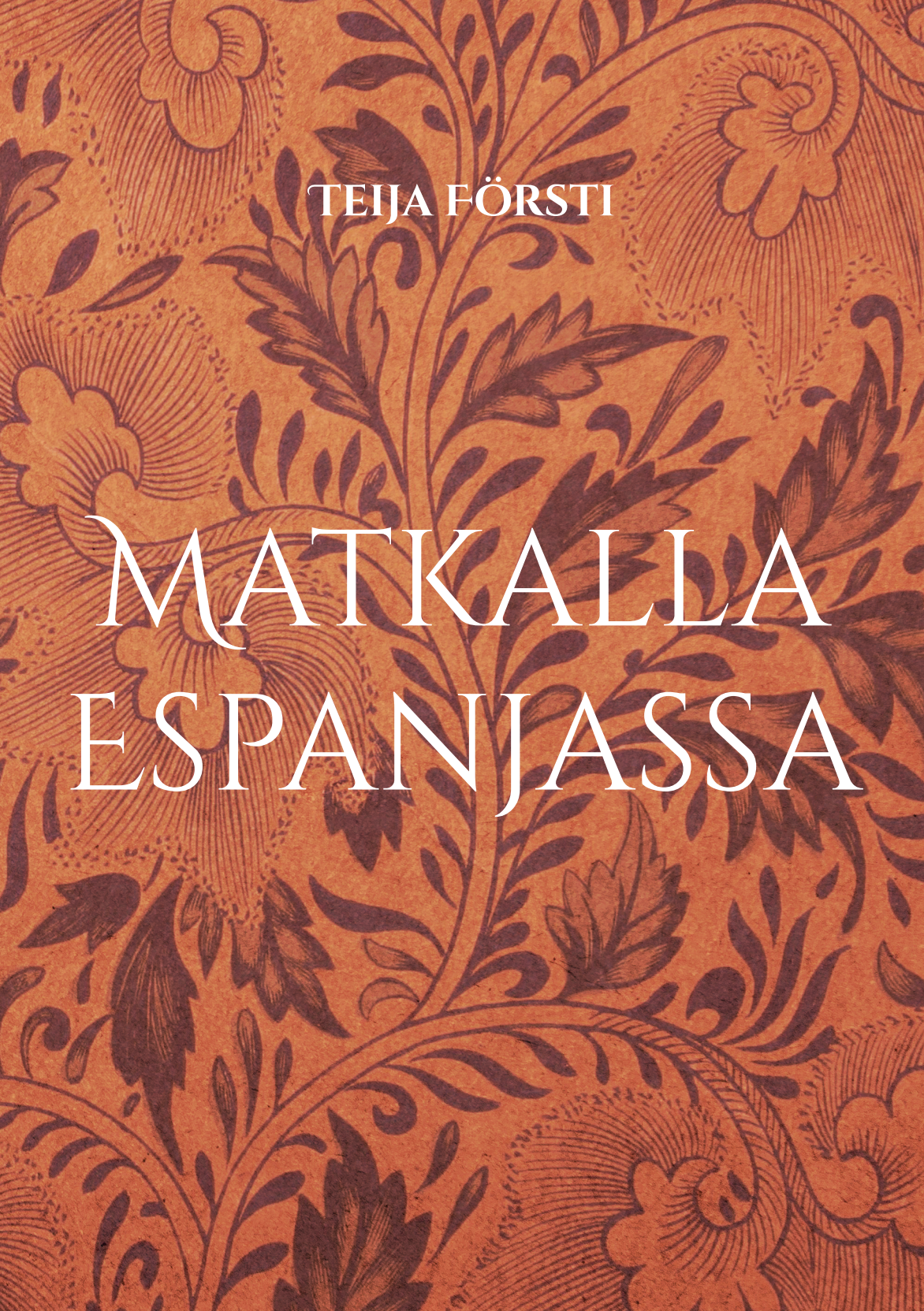

TEIJA FÖRSTI

MATKALLA
ESPANJASSA

MATKALLA ESPANJASSA

Teija Försti

MATKALLA ESPANJASSA

suomalaisten kokemuksia ennen seuramatkoja

Kiitos Suomen tietokirjailijat ry:lle, joka on tukenut apurahalla kirjan kirjoittamista.

Nimikkeen automaattinen analysointi tietojen, erityisesti mallien, trendien ja korrelaatioiden, saamiseksi tekijänoikeuslain 13b § ("tekstin- ja tiedonlouhinta") mukaisesti on kielletty.

© 2025 Teija Försti

Kustantaja: BoD · Books on Demand, Mannerheimintie 12 B, 00100 Helsinki, bod@bod.fi

Kirjapaino: Libri Plureos GmbH, Friedensallee 273, 22763 Hampuri, Saksa

ISBN: 978-952-80-9654-2

Sisällysluettelo

LUKIJALLE	7
SUOMALAISET MATKAAJAT	12
JUNASSA	20
KANSOJEN VÄLISTÄ YSTÄVYYTTÄ.....	27
KÖYHYTTÄ JA KERJÄLÄISIÄ	36
KONTROLLOITUA LIIKKUMISTA.....	44
MONIKASVOINEN ESPANJA.....	49
BISKAJANLAHDEN RANNIKOLLA.....	52
CORUÑA JA GALICIA LAISET	55
SANTIAGON SIMPUKKA.....	59
NYKYAIKAINEN VIGO	66
KASTILIA JA LEÓN	69
BURGOS – CIDIN KAUPUNKI.....	72
AMBRANVÄRINEN SALAMANCA.....	78
MADRID – UUSI JA ILOINEN KAUPUNKI.....	84
FILIP II JA ESCORIAL.....	104
HÄRKÄTAISTELUT	109
DON QUIJOTEN MAA	122

SATUMAINEN TOLEDO	138
BARCELONAN KOHISEVA RAMBLA	149
UUSIA MAKUJA JA RUOKA-AIKOJA	155
MÁLAGA – AURINKOA JA VARJOA.....	163
SEVILLASSA KÄY JOKAINEN	186
ALHAMBRAN LINNA GRANADASSA.....	206
KITARA, TANSSIA JA RUUSUNPIIKKEJÄ.....	224
ESPANJALAISET JA AIKA	244
MATKAMUISTOJA.....	249
KIIITOKSET	252
LÄHTEET	253
VIITTEET	258

LUKIJALLE

Ollakseen tavallisten turistireittien varsilla on Espanja liian kaukainen, liian eristetyssä asemassa ja senvuoksi se tavalliselle eurooppalaiselle onkin kenties tuntemattomampi kuin monet muut Euroopan kolkat.¹

Keväällä 1950 *Etelä-Suomen Sanomissa* todettiin oikean matkakuumeen vallanneen suomalaiset sodan jälkeen. Kaipuu kaukomaille oli suljettujen sotavuosien jälkeen niin voimakas, että jokainen, jolla siihen oli mahdollisuus, pyrki matkustamaan ulkomaille. Matkakuumeen seurauksena oli myös matkakirjallisuus herännyt kukoistukseensa. Lehdessä arvioitiin toimittaja ja kirjailija Tapio Hiisivaaran edellisenä syksynä ilmestynyttä matkakirjaa *Hurja, viehkeä Espanja*. Kirjaa pidettiin aihepiiriltään tuoreena, sillä Espanja oli ollut pitkään eristyksissä ja matkailijoiden reittien ulottumattomissa.

Ajanjakso 1940–1950-luvun taitteessa oli erityinen, koska Espanja oli vasta toipumassa repivästä ja kansaa jakaneesta sisällissodasta ja sitä seuranneesta henkisesti ja taloudellisesti ankarasta vuosikymmenestä. Maa alkoi 1950-luvun taitteessa avautua uudelleen muulle maailmalle. Suomalaisille matkailijoille tämä näkyi keventyneinä matkustusmuodollisuuksina, mutta vielä 1940-luvun lopulla viisumia oli vaikea saada. Espanjan lähetystösihteeri oli siirretty Tukholmaan vuonna 1945, ja

Espanjan ja Suomen väliset viralliset suhteet olivat jäissä noin kahdeksan vuoden ajan.²

Espanjaa hallitsi sisällissodan jälkeen uusi diktaattori, kenraali Francisco Franco, aina kuolemaansa vuoteen 1975 asti. 1950-luvun kuluessa matkailusta alkoi kasvaa tuottoisa elinkeino. Matkailun edistäminen vaati uusien teiden ja hotellien rakentamista sekä uutta työvoimaa. Francon hallitus myönsi muun muassa lentokenttien modernisointiin varoja. Turismilla haettiin samalla kansainvälistä hyväksyntää Francon johtamalle espanjalaiselle yhteiskunnalle.³ Ongelmatonta kasvava turismi ei silti ollut. Turismi elinkeinona toi köyhtyneeseen maahan toivottua valuuttaa ja taloudellisia mahdollisuuksia, mutta Franco pelkäsi suurien matkailijamäärien tuovan mukanaan myös vapaamielisiä ulkomaalaisia ja moraalia rappeuttavia vaikutteita.⁴

Matkailun kasvu alkoi 1950-luvun alussa näkyä myös perinteisten kulttuurinmuotojen kaupallistumisena ja kallistuneina hotellihintoina sesonkiaikoina. Vielä oli kuitenkin pitkä matka tähän päivään, jolloin massaturismin lieveilmiöt ovat alkaneet herättää suurimittaista vastustusta paikallisissa asukkaissa.

Tämä käsillä oleva kirja kertoo suomalaisten matkailijoiden kokemasta Espanjasta ennen järjestettyjen seuratarkkojen ja räjähdysmäisesti kasvaneen massaturismin aikakautta. Kirjan matkaaajat olivat alussa mainitun Tapio Hiisivaaran kaltaisia ammatikseen kirjoittavia ihmisiä, jotka jakoivat Espanjan kokemuksiinsa julkaistuissa matkakirjoissa ja -kertomuksissa. Kirjan keskeisenä lähdeaineistona ovat matkakertomukset ajoittuvat pääosin Espanjan sisällissodan (1936–1939)

jälkeiseen aikaan, 1940-luvun loppuun ja 1950-luvun alkuun. Ajallista perspektiiviä tuomassa yhtenä lähteenä on ollut myös yksi 1920-luvun lopulla julkaistu matkakirja, kirjailija Tyyni Tuulion nimimerkillä Jeannette kirjoittama matkakirjeiden kokoelma.

Suomalaiset eivät 1900-luvun ensimmäisellä puoliskolla matkustaneet – ainakaan ensisijaisesti – kuvitellun ikuisen auringonpaisteen takia Espanjaan. Heitä ohjasi suurelta osin kiinnostus kulttuuriin, mutta jopa Tyyni Tuulio myönsi Andalusian lämmön houkuttavan syksyllä 1926 Madridin kylmissä kirjastoissa vietettyjen viikkojen jälkeen:

*Kun suomalainen kerran pääsee näille leveysasteille – ja kun Madridin marraskuu alkaa olla niin kolea, että hyvä auringonpaiste (Sevilla) tai hyvä keskuslämmitys (Helsingin) tuntuvat perin haluttavilta – ottaa hän mistä tahansa sen ajan ja ne pesetat, jotka tarvitaan pientä etelän kierrosta varten.*⁵

Lähteinä olevat matkakertomukset ovat täynnä aistivaikutelmia, joten aistien näkökulma kulkee mukana yhtenä kirjan teemoista. Matkustamisessa korostuu katsomisen merkitys, sillä paikkoja mennään ensisijaisesti *katsomaan*. Mutta matkanteko Espanjassa tuntui myös koko keuhossa. Elokuun kuuma ja helteinen sää oli suomalaisille usein lähes sietämätön kokemus. Majoituspaikat olivat kesällä niin kuumia, että yöllä oli mahdotonta saada unta. Syysaikaan matkustaneita ilahdutti Suomen syksystä poikennut lämmin sää. Talven koleus sai kaipaamaan Helsingin keskuslämmitettyä kotia. Espanjan äänimaailmaan kuuluivat

esimerkiksi kirkonkellot, suomalaisten korvaan ihmisten äänekkäämpi puhe ja eläinten, kuten aasien ja muulien äänet. Espanjassa tarjottu ruoka maistui ja haisi oudolta, öljyltä ja valkosipulilta, mutta myös mehukkailta ja hyvältä tuoksuvilta appelsiineilta ja uusilta vihanneksilta, joille ei oikein edes tuntunut löytyvän suomenkielistä nimeä.

Lukuisien moskeijoista kirkoiksi historian aikana muovautuneiden rakennusten, katedraalien ja museoiden taidearteiden lisäksi espanjalaisen arjen kulttuurissa, tavoissa ja sosiaalisessa kanssakäymisessä oli suomalaisilla ihmettelemistä. Ihmisten joustavuus, vieraanvaraisuus ja ystävällisyys tuntui hiljalleen tarttuvan matkaajiinkin. Kaikkialla vastaan tullutta köyhyyttä oli vaikea ohittaa. Kerjäävät lapset ja etelän rantojen kalastajien hökkelikylät tyrmistyttivät, kunnes kaikkeen hiljalleen tottui – jos tottui.

Espanja oli käytännössä 1950-luvun lopulle asti harvojen suomalaisten matkakohde, ja vasta seuraavilla vuosikymmenillä 1960–1970-luvuilla matkailu arkipäiväistyi paketoitujen seuramatkojen myötä koskemaan kaikkia yhteiskuntaluokkia. Ennen seuramatkojen aikakautta ilmestyneet matkakertomukset avasivat ikkunan Espanjaan niille aikalaisille, jotka vasta saattoivat haaveilla matkustamisesta kauas Euroopan toiselle laidalle. Samalla näissä matkakertomuksissa tuotettiin espanjalaisuudesta mielikuvia, jotka jäivät elämään pitkäksi aikaa. Matkaajat kertoivat paikallisista ihmisistä ja heidän tavoistaan, liikkumisestaan eri puolilla Espanjaa ja vierailemistaan paikoista, kylistä ja kaupungeista.

Matkakirjallisuutta tutkinut Yrjö Varpio on kuvannut matkasta kirjoittamista eräänlaiseksi uudeksi matkaksi. Matkakertomus on

kirjoittajansa laatima kirjallinen esitys aiemmin tehdystä fyysisestä matkasta.⁶ Nykyajan Espanjan kävijöille matkakertomuksista löytyy tunnistettavia asioita ja paikkoja, mutta niiden välittämä kuva Espanjasta vaikuttaa myös kovin vieraalta. Tämän kirjan lähteinä olleet vanhat matkakertomukset lisäävät ymmärrystä Espanjan historiasta ja kiinnostavasta murroskohdasta Espanjan matkailun historiassa, ja samalla ne tarjoavat kirjallisen matkan jo kadonneeseen aikaan.

SUOMALAISET MATKAAJAT

Turisti! Kuten lienet huomannut, hyvään matkakirje- ja matkakirjatyylisiin kuuluu torjua se lukijan aivoissa mahdollisesti syntynyt harkääsitys, että kirjoittaja lukeutuisi turisteihin. Kirjoittaja ryydittää tekstinsä sarkastisilla huomautuksilla siitä kuinka turistit käyttäytyvät, kun taas hänen oma matkustusmenetelmänsä lankeaa johonkin korkeampaan kategoriaan.⁷

Kirjailija ja kääntäjä Sinikka Kallio-Visapää julisti matkaesseekokoelmansa *Santiagon simpukka* (1952) alkusivuilla olevansa matkakirjailijoiden halveksima ”halpa-arvoinen turisti”. Samalla hän teki pilaa matkakirjailijoista, jotka halusivat kaikin tavoin esittää olevansa parempia matkailijoita kuin ”tavalliset turistit”. Myöhemmin hän kuitenkin suorastaan paheksui turisteja, jotka hänen mielestään täyttivät ja pilasivat Andalusian pääkaupungin Sevillan.

Yhtenä matkakirjallisuudelle tunnistettavana piirteenä on pidetty sitä, että matkailun lisääntyessä matkaaajat alkoivat kirjoituksissaan korostaa eroa turisteihin. Matkakirjallisuutta tutkineen Ilona Lindhin mukaan vapaaehtoisessa matkailussa on jo 1800-luvun lopulta nähty kaksi ryhmää: itsenäisyyttä ja autenttisuutta etsivät *matkailijat* ja toisaalta *turistit*, jotka kuluttavat ennalta määrättyjä turistinähtävyyksiä ja -palveluita. Lindh on esittänyt, että omaehtoisten matkailijoiden suhde turismiin on usein ristiriitainen, sillä he saattavat käyttää samoja palveluita kuin turistit. Toisaalta he haluavat myös erottautua turisteista

esimerkiksi ottamalla tarkkailevan position näihin nähden.⁸ Matkailun tutkimuksen määritelmässä turistien on ajateltu ahtautuvan sinne, minne kaikki muutkin menevät. Toisin kuin omia polkujaan kulkeva matkaja, turisti ei näe vaivaa kokeakseen jotain ainutlaatuista.⁹

Tämän kirjan suomalaisia voisi varsin perustellusti kutsua omaehtoisiksi matkailijoiksi, mutta tästä huolimatta muilta turisteilta oli mahdollonta välttyä suosituissa kulttuurikohteissa, kuten Sevillassa ja Alhambbran palatsissa Granadassa. Nämä suomalaiset matkajat viettivät pitkiä aikoja Espanjassa ja kiersivät eri puolilla maata. Kuvailisin heitä myös kulttuurimatkaajiksi, sillä heidän matkojensa ytimessä oli espanjalaiseen kulttuuriin ja yhteiskuntaan perehtyminen eri tavoin. He puhuivat tai ymmärsivät espanjan kieltä ainakin jossain määrin, mikä oli myös avain kulttuurin paremmin ymmärtämiseen.

Myös sosiologi Antti Karumo on Aurinkorannikon eläkeläisiä käsittelevässä tutkimuksessaan todennut Jeannetten [Tyyni Tuulio], Tapio Hiisivaaran, Håkan Mören ja Simo Penttilän kuvanneen traditionaalista Espanjaa ja aikaa ennen turismin tuloa kultivoituneen kulttuurimatkailijan katseella.¹⁰ Lisään tähän Espanjaa kiertäneiden suomalaisten kulttuurimatkaajien listaan vielä fiktiivisen ritarin don Quijoten jalanjalkia seuranneen toimittaja Soile Järvelä-Kaireniuksen ja taidehistoriallisia matkaesseitään kirjoittaneen Sinikka Kallio-Visapään.

Kirjailija ja kirjallisuudentutkija Tyyni Tuulio teki muutaman kauden mittaisen Espanjan-matkan puolisonsa kielentutkija Oiva Tallgren-Tuulion kanssa syksyllä 1926.¹¹ Molemmilla oli Espanjaan liittyvät kirjalliset työnsä valmisteilla, ja matkaa varten oli saatu apurahaa.¹²

Espanjassa pariskunnan pääkohde oli Madrid, missä he työskentelivät kaupungin kirjastoissa ja mistä käsin he tekivät retkiä muihin kaupunkkeihin, Toledoon, Sevillaan ja Granadaan. Kyseessä oli siis osin työmatka, jonka seurauksena syntyi Tyyni Tuulion kirjoittamia *Uusi Suomi* -lehdessä syksyllä 1926 julkaistuja matkakirjeitä. Matkakirjeiden julkaiseminen sanomalehdissä oli ulkomailla matkustaneelle sivistyneistölle niin tavanomaista, että *Uusi Suomi* -lehdessä todettiin seuraavasti: ”Sellainen kirjailijatoimintahan kuuluu meillä melkein hyvään tapaan.”¹³

Tyyni Tuulion nimimerkillä Jeannette kirjoittama matkakirjeiden koelma *Me lähdimme Ranskaan ja Espanjaan* julkaistiin seuraavana vuonna. Tuulio pakinoi Jeannette-nimimerkillä espanjalaisesta arjesta matkansa jälkeen myös *Kotiliesi*-lehdessä. Matkalle lähdön päätavoitteena ollut Espanjan kirjallisuuden historiaa käsittelevä laaja teos ilmestyi vasta vuosia myöhemmin.

Toimittaja ja kirjailija Tapio Hiisivaara korosti olevansa keräämässä tietoja pitkään eristyksissä olleesta Espanjasta elo-syyskuussa 1949 tekemällään matkalla. Kyseessä oli jo hänen kahdeksas Espanjan matkansa. Hiisivaara kiersi junalla laajasti eri puolilla Espanjaa. Toisinaan hän tunsu halua jäädä johonkin kauniiseen tai mielenkiintoiselta vaikuttaneeseen paikkaan, mutta tämä olisi hänen mukaansa ollut ”turistailua”. Kokeneen Espanjan kävijän teos *Hurja, viehkeä Espanja* ilmestyi hyvin nopeasti neljä viikkoa kestäneen matkan jälkeen. Matkan tuloksena ilmestyi lisäksi *Helsingin Sanomissa* julkaistu artikkelisarja.

Kirjailija Håkan Mörne kierteli eri puolilla Andalusiaa joulusta 1950 eteenpäin noin neljän kuukauden ajan vaimonsa Svanhildin kanssa. Näiden kuukausien aikana hän teki lisäksi retkiä andalusialaisiin pikkukaupunkeihin ja -kyliin ruotsalaisen musiikintutkijan Dan Grenholmin seurassa tavoitteenaan päästä tutustumaan paikalliseen romanikulttuuriin. Håkan Mörnen kertomus Andalusian-matkasta julkaistiin ruotsiksi vuonna 1951 nimellä *Spanskt Paradis. En resa i Andalusien*. Suomeksi kirja ilmestyi vuonna 1952 Kai Kailan käännöksenä nimellä *Aurinkoista Andalusiaa*. Kirjan valoisasta nimestä huolimatta kirjailija pohtii siinä toistuvasti Espanjan poliittisia ja taloudellisia epäkohtia eikä pyri antamaan matkakokemuksistaan liian paratiisillisia mielikuvia. Kirjan ilmestyessä Mörne oli jo saavuttanut mainetta matkakirjoillaan. WSOY:n kirjamainoksessa kerrottiin kuuluisan maailmanmatkaajan vaeltaneen Espanjaa kaukana turistien valtateiltä ”mustalaisten luolakylissä, sardiininkalastajien ja vuoristoasukkaiden majoissa ja viinikaupunkien sokkeloissa”.¹⁴

Aiemmin mainitun Sinikka Kallio-Visapään teos *Santiagon Simppukka* (1952) on tyyliltään lähempänä kaunokirjallisuutta kuin perinteisiä matkakertomuksia. Kirjan matkaesseissä Kallio-Visapää tarkastelee Espanjan taide- ja kulttuurihistoriaa asiantuntevasti ja samalla älykkään humoristisella tavalla. Kirjaa markkinoitiin etenkin taiteesta ja historiasta kiinnostuneille lukijoille. Muiden suomalaisten matkakirjoista poiketen espanjalaisen arjen ja tapojen kuvaaminen jää tässä teoksessa vähäisemmälle huomiolle, mutta kirjailija tekee teräviä havaintoja maan

ihmisistä ja yhteiskunnallisesta tilanteesta, etenkin kasvaneen turismin seurauksista.

Matkaesseissä tunnutaan useimmiten liikkuvan ajallisesti enemmän menneisyydessä kuin niiden kirjoittamisajankohdassa, mihin kiinteimmin liittyi matkanteon väline. Kallio-Visapää kutsui kulkuvälineenä käyttämäänsä henkilöautoa ja autonkuljettajaa ”Shelliksi” viitaten sillä hauskana sanaleikkinä pyhiinvaeltajien tunnukseen simpukkaan ja simpukkatunnuksesta tunnettuun energiayhtiöön. Kirjailijan matka Espanjaan alkoi Ranskasta Santiago de Compostelaan johtavalta reitiltä ja jatkui pyhiinvaelluskohteesta edelleen Valladolidiin, Salamancaan ja Madridiin. Kallio-Visapään matkaesseet eivät reitistä huolimatta kuvanneet kirjailijan omaa pyhiinvaellusmatkaa. Kirjallisuudentutkija Veli-Matti Pynttari on osuvasti todennut matkaesseiden olevan autolla taitettu matka Santiago de Compostelan syvään kulttuurihistorialliseen maastoon.¹⁵

Paremmiin kirjailijanimellään Simo Penttilä tunnetun toimittaja-kirjailija Uuno Ilmari Hirvosen matkakirjan *Linna Espanjassa* (1953) alaosikko ”matkakuvia” kuvaa osuvasti kirjan sisältöä tyyllisesti ja rakenteellisesti. Kirjan luvut ovat humoristiseen sävyyn kirjoitettuja eloisia kuvauksia keväällä 1951 ja syksyllä 1952 Espanjaan tehtyjen matkojen varrelta. Penttilä vieraili lyhyesti myös Tangerissa, Marokossa. Kirjan nimi saa selityksen teoksen alussa. Kun suomalainen haaveilee matkoista, hän rakentaa tuulentupia ja pilvilinnoja. Pilvilinna-sanonnan eräs ranskalainen vastine on *Château en Espagne* ja englantilainen vastine on *Castle in Spain* eli linna Espanjassa. Sanonta paikallistaa

Matkalla Espanjassa - tietokirja on matka jo menneeseen aikaan. Kirja käsittelee suomalaisten matkajien kokemuksia Espanjasta ennen seuramatkojen aikakautta. Kirja keskittyy erityisesti 1940- 1950- luvun taitteeseen, jolloin Espanja oli avautumassa uudelleen maailmalle.

Kirjan lähteinä olevat matkakertomukset kertovat matkajien havainnoista ja kokemuksista. Miten he kokivat Espanjan kaupungit ja kylät, kulttuurin, yhteiskunnan ja arjen? Matkanteko oli myös moniaistinen kokemus.

Lisäksi kirja kertoo Espanjaan liitetyistä mielikuvista ja matkailun vaikutuksista paikalliseen kulttuuriin.

BoD

9

789528

096542